

CRISTIAN PAȘCALĂU

REBUSEMUL

Premise constructive și operații semantice definatorii

Prefață de

Mircea BORGILĂ

Postfață de

Pompiliu CRĂCIUNESCU

Casa Cărții de Știință

Cluj-Napoca, 2023

Cuprins:

Prefață, de <i>Mircea Borcilă</i>	9
Supraargument.....	15
Argument.....	21

Capitolul I

DOMENIUL DISCIPLINAR ȘI STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII

FORMELOR SIMPLE TEXTUALE	27
1.1. Semantica formelor simple prototextuale.....	27
1.1.1. Preliminarii. Conceptul de formă simplă.....	27
1.1.2. Amendări teoretice.....	28
1.2. Ecuația blagiană.....	32
1.3. Premise teoretice în tipologizarea 'definiției enigmatice'	36
1.3.1. Cadrul conceptual al lingvisticii 'tradiționale'	37
1.3.2. Conceptul de <i>expresivitate</i> în stilistica tradițională.....	39
1.3.3. Ghicitoarea – structură limitată vs metafora – structură ilimitată	41
1.3.4. Contribuțiile poeziei matematice și ale euristicii.....	43
1.3.5. Logica formală și definiția metaforică.....	47
1.3.6. 'Găselnița' și definiția personală (elaborată)	49
1.3.7. O tipologie extinsă a definiției figurative	50

Capitolul II

DOMENIUL SENSULUI ȘI ARTICULAREA SENSULUI TEXTUAL.....57

2.1. Bazele semanticii integrale a sensului.....	57
2.1.1. Circumscrieri și perspective.....	57
2.1.2. Principiile lingvisticii ca știință a culturii.....	60
2.2. Lingvistica integrală și integralismul lingvistic	63
2.3. Trihotomia coșeriană a planurilor limbajului.....	66
2.4. Sensul. Autonomia domeniului sensului.....	67
2.5. Relațiile evocative.....	68
2.5.1. Relația dintre semne și lucruri.....	68
2.5.2. Relații cu semne individuale	70
2.5.3. Relația semnului cu grupe/categorii de semne	71

2.5.4. Relațiile semnului cu sisteme de semne (discursul juridic, matematic etc.)	77
2.5.5. Relațiile semnului cu semne din alte texte	78
2.5.6. Relații între semne și cunoașterea lucrurilor	86
2.5.7. Cadrele	86
2.5.8. Evocarea mitologiei	87
2.5.9. Interferarea universurilor discursive	89
2.6. Suspendările incongruenței și incorectitudinii în text	93
2.6.1. Suspendarea incongruenței	93
2.6.2. Suspendarea incorectitudinii și a exemplarității	95

Capitolul III

SOLUȚIA COGNITIVĂ ÎN DEFINIREA SEMANTICII METAFORICE A MICROTEXTELOR .....

3.1. Semantica cognitivă. Preliminarii	97
3.2. Fluidizarea creierului și orientarea conștiinței	99
3.3. Spațiile mentale	102
3.4. Conceptul de schemă imagistică	103
3.5. Metafora conceptuală. Modelul sursă-țintă	109
3.5.1. Metafora conceptuală	109
3.5.2. Modelul sursă-țintă	112
3.6. Modelul marelui lanț al ființei	115
3.7. Semantica integrală și semantica cognitivă	119
3.7.1. O perspectivă critică asupra semanticii cognitive	120
3.7.2. Dezvoltări convergente în semantica cognitivă europeană actuală	123
3.7.3. Concluzii. Abordările cognitiviste și transdisciplinaritatea	125

Capitolul IV

SEMANTICA INTEGRALĂ ȘI STUDIUL METAFOREI .....

4.1. Prioritatea planului semnificațional	127
4.2. Poetica antropologică, semantica textului și metaforologia	134
4.3. Dualitatea metaforică în poetica antropologică	136
4.4. Soluția fondatoare a tipologiei textelor poetice	140
4.5. Metafora în procesul simbolic-mitic	144

Capitolul V

PROBLEME TEORETICE LEGATE DE ÎNCADRAREA MICROTEXTULUI ENIGMISTIC/ REBUSEMULUI.....	149
5.1. Pentru justificarea unei noi funcții textuale: funcția tabuizantă.....	149
5.2. Conceptualizarea. Operațiile de formare a conceptului	159
5.3. Expansiunile conceptuale.....	164
5.4. Configurații metaforice în semantica formelor simple enigmistice.....	168
5.4.1. Matrice, hipogramă, paragramă	169
5.4.2. Metafora filată. Iconicul.....	171
5.4.3. Intertextualitatea și enigmistica.....	172
5.4.4. Modelul transdisciplinar.....	174
5.4.5. Metasemia în definiția enigmistică.....	177

Capitolul VI

SPECIFICUL SEMANTIC AL MICROTEXTULUI ENIGMISTIC.....	187
6.1. Schema imagistică – liant în configurația microtextuală.....	187
6.2. Tipologia ‘definiției enigmistice’.....	191
6.2.1. Metafora în procesele teoretice.....	195
6.2.2. Metafora în procesele simbolic-mitice și poetice	198
6.3. Semantica paradoxului în definiția enigmistică.....	202
6.4. Coalescența metaforică și strategiile conexe.....	206

Capitolul VII

CONSTRUCTUL ENIGMISTIC, O PROBLEMĂ DE INTERPRETARE ÎN LINIA SEMIOTICII PEIRCEIENE.....	211
7.1. Considerații generale asupra semioticii peirceiene	211
7.2. Definirea constructului enigmistic în conexiune cu semioza peirceană	216
7.3. Ilustrări și analize	219
Concluzii și direcții viitoare de cercetare	225
Bibliografie	231
Postfață, de Pompiliu Crăciunescu.....	245

Capitolul I

DOMENIUL DISCIPLINAR ȘI STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII FORMELOR SIMPLE TEXTUALE

1.1. Semantica formelor simple prototextuale

1.1.1. Preliminarii. Conceptul de formă simplă

Prezenta secțiune constituie o deschidere, în perspectiva teoretică invocată ca *Argument*, în adâncimea studiului semantic al formelor textuale simple¹.

Formele simple preliterare identificate de André Jolles, sunt: 1) legenda sacră (legendele hagiografice ale Occidentului catolic); 2) legenda eroică (gestele, poemele eroice ale Evului Mediu); 3) mitul; 4) ghicitoarea/enigma; 5) zicala/proverbul; 6) cazul/ anecdota; 7) memoriile; 8) basmul; 9) gluma/ vorba de duh (Jolles 1930/1972: *passim*).

Sistemul lui Jolles se concentrează pe trei concepte principale: dispoziția psihomentală (intenționalitatea); fizionomiile verbale; forma/tiparul. Pentru fiecare formă simplă, Jolles identifică o dispoziție psihomentală specifică, ce își

---

¹ Punctul de plecare în demersul nostru este datorat lui André Jolles și identificat în cunoscuta sa contribuție *Formes simples*, publicată inițial în 1930 (se cuvine să menționăm că, în acord cu Nicole Mas-Pruvost – *Conte et roman en interaction*, p. 10, abordarea *formelor simple* a făcut întâi obiectul unui curs, o primă editare, cea din 1923, având la bază notițele studenților săi). Am consultat traducerea din germană în franceză din 1972, recenzată în mod exemplar de către Claude Brémont în 1973. Inventarul de forme simple ‘preliterare’ este, în ordine, în versiunea franceză a studiului: *La Légende, La Geste, Le Mythe, La Devinette, La Locution, Le Cas, Les Mémoires, Le Conte, Le Trait d’esprit* (Jolles 1972: *passim*). Este clar pentru noi că Jolles nu reduce formele simple la acest inventar, dar că urmărește o regroupare a unor texte cu *dispoziție mentală* similară. El indică pentru fiecare formă simplă un segment de mentalitate care îi justifică resortul metaforic, considerând că este extrem de important să se poată sesiza o formă în punctul său de realizare veritabilă. Sub acest unghi, demersul nostru se concentrează asupra acestui deziderat, cel al identificării premiselor unor finalități discursive al formei corespunzătoare microtextului enigmatic, formă care în inventarul lui Jolles s-ar identifica mai mult sau mai puțin cu *La Devinette*. Versiunea românească a cărții a apărut cu titlul: *Forme simple: Legenda sacră. Legenda eroică. Mythos-ul. Ghicitoarea. Zicala. Cazul. Memorabilul. Basmul. Gluma*, trad. Iulia Zup, text revăzut Grigore Marcu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

găsește expresia în formele preexistente din limbaj. Punctul de plecare al acestei metode este realizarea genului în forma sa cea mai dezvoltată. Nefiind identică cu forma simplă, realizarea reține expresia și natura specifică a genului, permițând, printr-un procedeu al decompozării structurilor complexe în structuri simple, identificarea mecanismelor verbale primar articulate și îndeletnicirea subiacentă a spiritului, ajungându-se astfel la cele două paradigme preliterare, independente de factorii temporali și culturali.

Formele simple se disting prin specificitatea mecanismelor lingvistice, respectiv a principiilor de creație și, în concepția lui Jolles, se dezvoltă organic, „apar în limbajul însuși, fără ‘diligența’ unui poet, altfel spus, creându-se din limbajul însuși”. Jolles pornește de la anumite „activități mentale” care corespund cu anumite „forme simple pure” care, la rândul lor, se realizează în limbaj ca „forme simple conștient generate” și, în final, ca „forme literare”. Abordarea morfologică a lui Jolles este, de fapt, una genetică, în care se pornește de la forma cultă și se regăsește forma simplă, precedentă și subiacentă celei culte. Luând în considerare forme simple precum ghicitoarea ori gluma, Jolles a deschis calea studiilor tipologice de viziune recentă, prin care cercetătorii s-au angajat în studiile discursurilor nonliterare. Aceste forme simple izvorăsc dintr-o dispoziție mentală, care conține germenii și promisiunea finalității modului discursiv aferent. De fapt, pentru Jolles, dispoziția mentală instrumentalizează relația omului cu realitatea, iar fizionomia verbală devine expresia acestei relații în discurs. Mitul și oracolul, predicția și profeția se disting la Jolles în funcție de o abolire a distanței dintre trecut și prezent, iar viitorul și trecutul nu mai sunt distincte în universul profeției (Jolles 1972: 82). Sugestii similare regăsim în glosarea revelației, pe care cercetătorul olandez nu o consideră formă a mitului, iar vorbirea atribuită lui Dumnezeu nu este de același ordin sau nu este univers de simplă expresie lingvistică, ci univers în care limbajul se prezintă de fiecare dată ca manifestare a unui mod autonom de cunoaștere (*infra*, universurile de discurs).

1.1.2. Amendări teoretice

Studiul de factură morfologică întreprins de Jolles, *Les formes simples*, lansează o ipoteză seducătoare în privința genezei/emergenței în limbaj a unor structuri arhetipice primare, care funcționează ca nuclee textual-discursive. Aceste forme simple ar configura un sistem semantic de adâncime, în care anumite finalități discursiv-pragmatice și-ar găsi punctul de pornire. Claude Brémont găsește aceste idei ale lui Jolles drept extrem de interesante, atât prin ipotezele aduse în discuție, cât și prin argumentele nuanțate ce complinesc demersul inductiv. Dar, în același timp, autorul francez atrage atenția asupra faptului că Jolles nu a corelat

cele 9 forme simple (în paranteză fie spus, Brémont se întreață de ce Jolles insistă ca lista formelor simple să rămână limitată doar la cele 9 structuri enumerate) cu nucleele primare de sens din vorbire: interogativul, exclamativul, optativul, dubitativul, imperativul, indicativul. „Fizionomiile verbale elementare” de care vorbește Jolles ar trebui să se suprapună anumitor funcții ale limbajului. Desigur, trebuie menționat că nu se poate absolutiza o relaționare biunivocă între interogativ și enigmă, între indicativ și gestă, între optativ și basm etc., dar o atare corelație este utilă pentru a se putea stabili înspre ce direcție se orientează saltul minimal de sens, în actualizări specifice, din enigmă, mit, basm, proverb etc. Noțiunile de „dispoziție psihomentală”, respectiv „fizionomie verbală elementară” rămân prea vagi pentru a orienta cercetarea în parametri optimi. Brémont nu-și explică de ce Jolles nu a avut în gând să susțină explicit demersul său în filosofia, psihologia, sociologia „dispozițiilor psihomentale” sau, mai bine zis, a „fizionomiilor verbale elementare”, adică a funcțiilor limbajului (Brémont 1973).

S-ar părea că teoreticianul olandez adoptă un demers empiric, încercând o inventariere relativ exhaustivă a paradigmelor preliterate, fără o teorie *a priori*. Coșeriu nu ar admite un studiu empiric fără o teorie preliminară sau o filosofie care să fundamenteze cercetarea practică a faptelor lingvistice, printr-o aproximare inițială a ‘naturii’ sau a ‘esenței’ acestor fenomene.

Forma simplă este, în viziunea lui Jolles, o formă arhetipală a expresivității omenești, fiind generată într-un nivel bazic al răspunsurilor ‘spiritului’ la apelurile din lumea extralingvistică, extramentală. În cazul basmului, o reacție de acest gen la mediu dă expresie dorinței umanității de fericire și împlinire și ridică lumea la dimensiuni mitice și eroice. Aceste forme ar face parte dintr-o gramatică universală a genului, iar genurile literare sunt instanțierile concrete ale cutărui scriitor în cutare societate răspunzând cutărui condiționări istorice. Formele simple asigură răspunsuri narrative la nevoile universale ale omului: legenda funcționează ca o reacție la dorința unui comportament ideal, în timp ce memoriile asigură posibilitatea narativă a explorării raportului dintre unicitate și universalitate, așa cum se manifestă acesta în viața individului. În aceste condiții, cele nouă forme simple identificate de Jolles ar putea fi corelate cu domenii experiențiale teoretizate de semantica cognitivă (capitolul al III-lea, *infra*).

Problema fundamentală rămâne însă cea a statutului conceptual al formei simple. În ceea ce ne privește, considerăm forma simplă drept o noțiune operațională în demersul cercetării *saltului minimal de sens* (Tămăianu 2001), în cadrul textemelor (proverbe, zicători, ghicitori, poezie concretă, construct enigmatic – rebus), în raport cu entitățile semnificaționale și designaționale din limbă sau în raport cu norma limbii. În această direcție, putem afirma că nu există manifestări ale limbajului care să nu conțină în stare rudimentară, latent

sau virtual, caracterele esențiale ale sensului textual. Diferența rezidă în proporții. Modurile creatoare se pot distinge și corespund la două linii de dezvoltare divergentă a sensului: metasemia și metaforia.

Anticipând chestiunea metasemiei, pornim de la asumția că limbajul reprezintă expresia fundamentală și, totodată, punerea în lucrare a creativității umane, astfel încât devine de domeniul evidenței că instituirea de semnificație este o activitate spontană, intuitivă, imediată (*primum movens* al conștiinței), permanentă (în fiecare moment al gândirii și al vorbirii), holistică (cuprinde, virtual, întregul ca sumă de posibilități). Așa punând problema, limbile sunt structuri emergente (procese) și simbiotice (dovadă stând traducerile, importurile și exporturile lexico-semantice, influențele fonetice, bilingvismul ș.a.m.d.). Considerând, așa cum fac structuraliștii, limbile drept obiecte, am studia numai reziduuri ale semnificației, cadavre ale conceptelor. Este adevărat că limbile se 'răsucesc' asupra lor însele (generând metalimbajul), că ele sunt relativ stabile prin faptul că au sedimentat locuțiuni, expresii etc., „imitând” imutabilitatea, încât, prin conveniență, le-am putea considera drept „lucruri” mai curând decât procese. Dar, procedând astfel, am uita că însăși permanența formelor nu este decât schița unei mișcări, a unei dinamici subiacente.

Prin urmare, forma simplă trebuie ancorată în vorbire/ limbă și trebuie înțeleasă nu ca o cristalizare de genuri microtextuale, ci ca un set de operații bazice pentru progresia minimală de sens. Forma simplă preia „infinitul mic” al semnificației, pe de-o parte, precum și cel al sensului metaforic minimal pe de alta, și le proiectează ca deschideri și posibilități pentru sensul maximal în lumi textuale majore.

Când observăm că același motiv vizual, spre exemplu, se repetă (în același text sau în texte diferite), nu trebuie să căutăm imediat un sens comun, profund, în corelarea elementelor. Criticii literari și teoreticienii artei întreprind astfel de speculații, urmărind să reveleze care este sensul unui text la nivelul global al narativității. Însă, în cadrul acestui proces, de obicei se merge prea departe. Se cuprinde prea mult, mai mult decât este nevoie sau decât trebuie pentru investigarea articulării sensului. În corelarea elementelor prototextuale, lingviștii se izbesc de un fel de materialism semantic care, sub nivelul sensului, fie el sens spiritual sau sens narativ „simplu”, identifică un nivel mai elementar de forme în sine, ce comunică unele cu altele, interacționează, reverberează, se oglindesc, transgresează una în cealaltă, se transformă și se modelează reciproc. Tocmai acest fundal prototextual conferă textului densitate, fiind mai fundamental decât realitatea narativă în sine, care este o proiecție designațională de macronivel. Acest fundal conține densitatea specifică acumulărilor de sens textual, precum și densitatea specifică procesului de recuperare și interpretare a sensului. Designatele

nu trimit la simple obiecte naturale. În spațiul nostru mental, ele preconfigurează deja o realitate specific umană, dătătoare de esență și structuratoare de entități/obiecte/fenomene. Lucrul designat, prin expansiunea semantică, încorporează o esență din spațiul intern al conștiinței, prin energia potențial nelimitată a semnificării. În procesul de articulare a sensului observăm cum intuiția lingvistică și cea filosofică se reunesc. După acumularea detaliilor, receptorul primește o perspectivă care să-i ofere un reperaj cognitiv pentru a înțelege ce se întâmplă. Dar, urmând „logica” lucrului din spațiul intern, care emerge din conștiință, putem interpreta articularea sensului numai prin reveniri succesive asupra textului. Se creează astfel o tensiune între privirea subiectului și „vidul” textual care îi întoarce privirea, care se reflectă sub forma unor ape încă nedespărțite, oglindindu-i conștiința. Interpretând textul, descoperim în noi o nouă dimensiune a creativității, transpunându-ne în pielea personajelor, locuind cu mintea lumea textuală. Timpul însuși este un element material al densității prenarative. În funcție de lumea textuală invocată, simțim inerția timpului, corozivitatea lui. Timpul nu este un simplu suport al fenomenelor, al succesiunii evenimențiale, ci este o entitate densă în sine. Lucrurile pe care le percepem într-o lume textuală sunt marcatori ai timpului creat în și prin acea lume. Raportând lumile textuale poetice revelatoare la realitatea empirică, constatăm, dezintegrearea texturii materiale a primeia, ceea ce corespunde emergenței proporționale a unei profunzimi spirituale creatoare de sens inedit în realitatea textuală propriu-zisă.

Prin această transgresare a realității materiale, suntem atinși la un nivel mult mai important (crucial chiar, pentru experiența noastră!) decât toate motivele standard, obișnuite, care constau în structurarea experienței noastre în lumea empirică. Acest nivel preconfigurator constituie o zonă specifică sensului textual, în raport cu care jocurile percepției admit posibilitatea proiectării libere a intenționalității creatoare care izvorăște din interioritatea noastră. Constituie, altfel spus, un gen de microcosmos *avant-la-letre* al întregii textualități. Elementele dispartate din acest spațiu, funcționând ca elemente perturbatoare fractale, determină progresia sensului: intriga, timpul, spațiul, narațiunea în sine și chiar personajele sunt proiecții metaforice. Întreaga cultură se creează din fermentul unor atari proiecții metaforice în spațiile unor lumi noi, care fie păstrează, fie rup legătura ‘ombilicală’ cu lumea experienței și a simțurilor, în pofida limitărilor de extensiune ale domeniului discursiv. Formula „maximum de imaginar – minimum de discurs” poate fi la fel de bine ilustrată de ghicitoare, de basm sau de oricare din cele nouă forme identificate de Jolles. Chiar dacă Jolles consideră că *les mots croisés* sunt o varietate a ghicitorilor (Jolles 1972: 103), oferind posibilitatea de a unifica tipurile textuale, preferăm opoziția ghicitoare/ metaforă, susținând faptul că distincția fundamentală dintre ghicitoare (fapt al limbii) și metafora poetică

rezidă în caracterul limitat al primei structuri față de caracterul ilimitat al celei de a doua (*infra*, 1.3.3.). Dacă, pentru Jolles, în ghicitoare fascicolul de semnificații se înnoadă la confluența dintre întrebare și răspuns acolo unde întrebarea se rezolvă prin răspuns, noi considerăm că ghicitoarea nu este o simplă „enciclopedie populară a metaforei” (*infra*, 2.5.8.2.), ci rezultatul unei mitologizări nucleice.

1.2. Ecuația blagiană

Formula blagiană $a + x = b$ este considerată de Mircea Borcilă ca „rivalizând” cu ecuația lui Einstein, în sensul că, pentru științele culturii, ea revelează un adevăr fundamental și absolut.

Conform axiomelor filosofiei bligiene, cultura se definește prin metaforă și stil, iar metafora, ca aspect fundamental al creației culturale, întregeste sfera destinului creator al omului. În cadrul teoriei bligiene despre metaforă, cu datele esențiale oferite de perspectiva dihotomică – metaforă plasticizantă/revelatoare și, respectiv, de ecuația metaforicii nucleare ($a + x = b$), se pune și problema tabuizării metaforice, mecanism derivat, ulterior, accesoriu și antinomic în raport cu fenomenele metaforice „firești”. Modul tabuizant se regăsește în ghicitoare, în poezia ermetică, în literatura parnasiană ori simbolistă etc. Asumpția „nucleului ocultat”, pe care o avansăm în calitate de construct teoretic cu valoare explicativă esențială în proiectul nostru de cercetare, implică o reinterpretare a eforturilor bligiene, în sensul unei armonizări necesare, acolo unde e cazul, a mecanismului revelator cu cel tabuizant, într-unul și același „dispozitiv nuclear” al metaforei ca proiecție de sens.

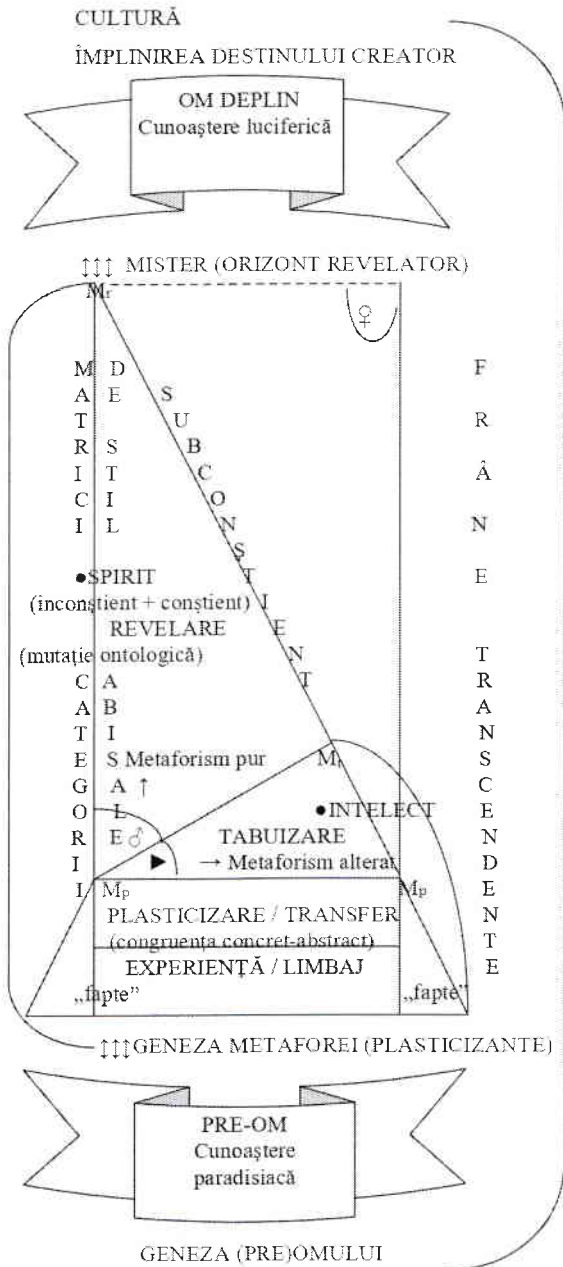
În filosofia blagiană, revelația implică un mod „propriu” de cunoaștere a omului, ca un fel de izvod primordial al creativității sale radicale, ontologic unice; dobândirea de către om a prerogativelor depline la nivel spiritual transcende explorarea concretului, cu necesara surmontare a dificultății numirii seriei infinite de fapte experiențiale. Conceptualizarea (intuitivă, nu logică!) în limbaj este plasticizantă, semnificatele nefiind simple prefabricate, ci reflexul unei producții continue de entități semantice în limbaj. Modul revelator de a crea transcende însă limbajul, reprezentând o fațetă complexă a împlinirii destinului creator uman, în care se păstrează inviolabilitatea functorului x generator, a nucleului ireductibil de mister, cel care ține în echilibru câmpurile de forță ale lumilor culturii.

Putem reda dinamica interrelațiilor metaforice în filosofia blagiană a culturii prin schema 1, care leagă procesul metaforismului de categoriile conștiinței. În accepțiunea noastră, conștiința capătă un statut de globalitate a ființei, cu toate

aspectele ei fundamentale (de la captarea datelor experienței prin simțuri, până la manifestările cele mai elevate, creativ-culturale). Prin urmare, conștiința va îngloba atât conștientul, cât și inconștientul, subconștientul și transconștientul, acesta din urmă având calitatea de corolar al matricilor stilistice. Procesele de metaforizare se ramifică exponențial, putând interfera în diverse momente ale creației umane.

Metafora tabuizantă, un pseudocod (vezi și *infra*, 6.3., problemele legate de hipercodificare) în raport cu cea plasticizantă, servește, în concepția lui Blaga, ca instrument al unor activități de natură pur intelectual-estetică, neavând un rol bine definit nici în activitatea de vorbire propriu-zisă (preponderent plasticizantă), nici în cea de articulare/creație de sensuri (preponderent revelatoare). Cu toate acestea, nu putem susține nici că tabuizarea ar fi generată de simple impulsuri sau reacții la mediul ezoteric sau magic. Prin tabuizare, sunt reasumate niște conținuturi semantice cărora le este conferit un statut nou, prin juxtapunere și expansiune de concepte. Este de vorba de o activitate de creare, de abstractizare, care nu poate fi neglijată sub aspectul său de întemeiere a microtextului. Vom discuta în 5.1. și 5.2. mai pe larg toate aceste probleme.

Axa conectării abstractului cu concretul, adică a exponențializării concretului în conținuturi elevate de conștiință, este una orizontală, figurând plasticizarea faptelor concrete, transformarea lor în elemente abstracte și structurarea, pe baza lor, a lumii experienței umane. Dimpotrivă, axa saltului revelator este una verticală, care face trecerea între toate componentele conștiinței: conștient, inconștient și subconștient. Saltul revelator este catalizat de conectarea *categoriilor abisale* cu *matricea stilistică* specifică unei anumite culturi. În fond, cultura este suma tuturor fenomenelor ce țin, în primul rând, de semanticitate, nu de psihismul omului. Prin schema de mai jos, ca și prin unele interpretări ale microtextelor ce pot părea psihologice sau psihologizante, nu urmărim antrenarea discuției în terenul psihologiei, ci să consolidăm abordarea semantică a fenomenelor studiate. Din reunirea conceptelor filosofiei blagiene, se poate construi nu doar o antropologie a culturii, ci o antropologie a metaforei, așadar o antropologie a ființei umane în plenitudinea sa de conștiință.

- M_p = metaforă plasticizantă
- M_t = metaforă tabuizantă
- M_r = metaforă revelatoare
- M_p - suplinirea unui neajuns constituțional uman: restaurarea congruenței concret-abstract; stare paradisiacă; creație în limbaj - transfer sub unghiul semnificației; se naște în lumea concretă.
- M_t - aspect degenerat al metaforismului; se naște din rațiuni pragmatice: joc intelectual - în cimitiruri, poezie ermetică etc.
- M_r - plenitudinea modului metaforic; se naște când omul conștientizează dimensiunea fundamentală a existenței sale: misterul.

Figura 1. Schema conceptelor blagiene convergente în studiul metaforei

Am încercat să punem principalele concepte aflate la temelia filosofiei blagiene a culturii într-o conexiune firească, într-o interferență de planuri teoretice, pe firul dezvoltării coerente a ideilor filosofului român. Cultura se constituie ca tensiune revelatoare între câmpuri guvernate de o semantică a transcenderii limitelor (acele „frâne transcendente” care operează asupra efectivității și, respectiv, asupra posibilităților cunoașterii umane). Cultura se creează exclusiv prin transfigurare revelatoare, prin depășirea constantă a orizontului lumii experiențiale și orientarea concomitentă a forțelor creatoare în orizontul misterului.

Categoriile abisale ce compun o matrice stilistică pot fi clasificate în: ● categorii orizontice spațiale (spațiul infinit, spațiul plan, spațiul ondulat, spațiul sferic, spațiul în cuiburi, spațiul geminat, spațiul multiplu perdelat) și temporale (timpul havuz, timpul cascadă, timpul fluviu); ● categorii atitudinale: afirmație, negație, neutralitate; ● categorii de mișcare și destin: anabazicul, catabazicul, starea pe loc; ● categorii formative: tipizantul, individualizantul, stihialul; ● categorii secundare.

Matricea stilistică se manifestă ca factor colectiv „și dinamic creator, sau nu există. Ea nu poate fi în nici un caz fabricată programatic și pe cale conștientă” (Blaga 1969). Categoriile abisale sunt structuri proprii omului, de care se impregnează toate plâsmuirile culturale, fiind chemate, deopotrivă, să înlesnească omului un salt dincolo de lumea concretă și să-l izoleze de absolut. Inconștientul personează în conștiință, categoriile abisale devenind scheme de producere, de creație culturală.

În acest punct, se cuvine să menționăm o corelație subtilă între metafora revelatoare și orizontul temporal al timpului-fluviu, identificată de Herțeg (2012: 157-159). Se știe că Blaga leagă demersurile culturale de unele condiționări adânc înrădăcinate în ființa omului, dar care totuși rămân în afara fiziologicului. Dinamica perpetuă a creației este de multe ori condiționată nu atât de rațiune în sens clasic, cât mai ales de configurarea internă a structurilor subconștiente care duc la proiectarea unei viziuni asupra lumii. O astfel de configurare internă este cimentată de ceea ce filosoful român numește „orizonturi temporale”, structuri ale subconștientului ce orientează constructele temporale fie înspre trecut, fie înspre viitor. Trăirea constructului temporal este specifică prezentului, în rest creația este fie regret, fie speranță. Paradoxal, creația are loc doar în prezent, ea neavând un caracter cu adevărat revelator dacă se dezice de activitatea subiectivă care îi dă naștere. Așadar, revelația are loc întotdeauna în timpul-fluviu, adică în prezent. Întreaga creație este o celebrare a prezentului, chiar dacă unele cadre referențiale trimit înspre trecut sau înspre viitor. Asumând această direcție, intuiția înseamnă conștientizarea unei stări prezente, numai astfel putând fi

înțeleasă creația într-un mister care asigură liantul între cei doi poli – cosmos și antropos.

Orizontul temporal se cristalizează în constructele stilistice la nivelul conținutului, el putând fi „vizualizat” în actualizarea sa ca un câmp semantic. Tensiunea metaforică unește două concepte care conțin câmpuri semantice determinate de orizontul temporal. Dacă ambele componente trec dincolo de complexitatea primară (= unitatea minimală semnificațională), avem de-a face cu o metaforă desfășurată, cei doi poli ai ei fiind un complex de cadre referențiale ale unei metafore originare. Este de menționat că orizontul temporal și metafora revelatoare reprezintă moduri cognitive complementare, întrucât primul formalizează structura stilistică, iar metafora o întemeiază și îi adâncește înțelesurile. Metafora revelatoare găsește în orizontul temporal un potențial de viziune mai largă, care îi favorizează transcenderea condiției limitate. Orizontul temporal reprezintă de fapt o complexă judecată de valoare asupra existenței și asupra timpului, judecată care se strecoară în fiecare produs al competenței expresive odată cu nivelul inițial al conceptualizării. Fiind impregnată deci cu o asemenea judecată axiologică, metafora va exprima posibilitatea conectării la sistemele de valori ce funcționează la un moment dat. De exemplu, o metaforă născută în orizontul timpului-cascadă, în cadrul unei comunități dominate de un curent cultural achiziționat sub zodia timpului-havuz prin condiționări electivă, nu va fi integrată în seria metaforelor limbii. Metaforele sunt puse în fața tradiției comunitare, care însă e dirijată de un orizont temporal intern. Bлага evidențiază, în *Orizont și stil*, că religia creștină, preocupată de perfecționarea morală, este dominată de timpul-havuz, tocmai de aceea creștinul căutând inerent forme culturale care să fie integrabile, asimilabile acestui timp. Aspectul cel mai important este însă acela că orizontul temporal nu influențează doar utilizarea metaforei, ci și geneza acesteia. La acest nivel, condiționarea temporală are un rol capital în selectarea tipului de semnificate și a modului în care aceste semnificate să fie puse în relație. De exemplu, în metafora atât de uzitată în creștinism „Eu sunt calea”, ultimul termen implică drumul, adică procesualitatea și deci orientarea spre viitor a religiei creștine.

1.3. Premise teoretice în tipologizarea ‘definiției enigmistice’

În această secțiune a studiului nostru, prezentăm câteva direcții de investigare a definiției enigmistice propuse de-a lungul timpului. Pe lângă câteva direcții „clasice” (Sextil Pușcariu, Solomon Marcus), redăm și poziția câtorva enigmatiști consacrați care, din nevoia explicitării fenomenului la care ei înșiși contribuie, au